Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies
ISSN 2148-5704
www.osmanlimirasi.net
osmanlimirasi@gmail.com
Cilt 8, Sayı 22, Kasım 2021 / Volume 8, Issue 22, November 2021

52 NUMARALI MOSTAR ŞER'İYYE SİCİL DEFTERİNE GÖRE BOSNA'DA OSMANLI-AVUSTURYA MÜCADELESİ (1787-1789)

Ottoman – Austria Struggle In Bosnia According Moster Shria Registry No: 52 (1787-1789)

Makale Türü/Article Types : Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received Date : 04.03.2021
Kabul Tarihi/Accepted Date : 23.11.2021
Sayfa/Pages : 519-538
DOI Numarası/DOI Number : http://dx.doi.org/10.17822/omad.2021.200

Rahmi TEKİN
(Doç. Dr.), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van / Türkiye, e-mail: rahmitekin65@gmail.com.tr,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2175-7315

Atıf/Citation

Tekin, Rahmi, "52 Numaralı Mostar Şer'iyye Sicil Defterine Göre Bosna'da Osmanlı-Avusturya Mücadelesi (1787-1789)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 8/22, 2021, s. 519-538.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), *Cilt 8, Sayı 22, Kasım 2021.*

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), *Volume 8, Issue 22, November 2021.*

ISSN: *2148-5704*

52 NUMARALI MOSTAR ŞER'İYYE SİCİL DEFTERİNE GÖRE BOSNA'DA OSMANLI-AVUSTURYA MÜCADELESİ (1787-1789)

Ottoman – Austria Struggle In Bosnia According Moster Shria Registry No: 52 (1787-1789)

Rahmi TEKİN

Öz: I. Abdülhamid'in son zamanları olan 1787-1789 yılları Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı dönemlerindendir. Bu dönemde Osmanlı hem Kırım'da Ruslarla hem de Balkanlar'da Avusturya ile savaşmak zorunda kalmıştır. Bosna'da Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya karşı almış olduğu tedbirler 52 numaralı Mostar Şer'iyye Siciline yansımıştır. Sicilde kayıtlı bulunan yetmiş civarındaki hatt-ı hümayun, ferman, hüküm ve Bosna'daki eyalet divanından gönderilen buyruldular bulunmaktadır. Sicildeki resmî kayıtlarda Avusturya'nın anlaşmayı bozarak Bosna sınır hattından Osmanlı topraklarına saldırdığı belirtilmektedir. Gerek İstanbul'dan gönderilen belgelerde ve gerekse Divan-ı Bosna'dan kazalara ve ilgililere gönderilen buyruldularından anlaşılan, Bosna halkının topyekûn bir seferberliğe ve orduya yardıma çağrıldığı görülmektedir. Ayrıca söz konusu buyruldularda, İstanbul'dan gemilerle gönderilen mühimmat ve erzakın bir an önce cepheye yetiştirilmesi de talep edilmektedir. Kayıtlardan anlaşılan, bu durum Bosna Beylerbeyi Vezir Ebubekir Paşa başta olmak üzere, idarecilerin, ileri gelenlerin, Müslüman ve gayrimüslimlerin hepsinin birden katıldığı önemli bir mücadeledir. Bu gayretlerin sonucu olarak büyük başarılar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mostar, I. Abdülhamid, Avusturya, Divan-ı Bosna, Nova Kalesi

Abstract: The years 1787-1789, the last days of Abdulhamid I, are among the most troubled periods of the Ottoman Empire. During this period, the Ottoman Empire had to fight on two fronts. He fought with the Russians in the Crimea and with Austria in the Balkans. The measures taken by the Ottoman Empire against Austria in Bosnia were reflected in the Mostar Şer Siciyye Registry number 52. There are about seventy calligraphy, decrees, decrees and orders sent from the provincial council in Bosnia, which are recorded in the registry. In the official records in the registry, it is stated that Austria broke the agreementand attacked the Ottoman lands from the Bosnian border line. It can be understood from the documents sent from Istanbul and from the orders sent from the Divan-ı Bosnia to the accidents and there levant authorities, it is seen that the people of Bosnia were called to a total mobilization and aid to the army. In addition, in the a forementioned orders, it is also requested that the ammunition and supplies sent by ships from Istanbul be brought to the front as soon as possible. It can be understood from the records that it is an important struggle in which Bosnian Governor Vizier Ebubekir Pasha, administrators, notables of the people, Muslims and non-Muslimsall participated. As a result of these efforts, important achievements have also been achieved.

Key Words: Mostar, Abdülhamid I, Austria, Divan-ı Bosna, Nova Castle

Giriş

Çalışmanın ana kaynağını 52 numaralı Mostar Şer'iyye Sicili oluşturmaktadır. Söz konusu sicil yetmiş altı sayfa olup sicilde I. Abdülhamid (1774-1789) ve III. Selim (1789-1807) dönemine ait toplam yüzü aşkın belge kaydı bulunmaktadır. Bu belgelerin büyük bir kısmı I. Abdülhamid döneminde, *Divan-ı Bosna'*dan kazalara ve sair ilgili kişi ve makamlara gönderilen buyruldulardır. Diğer kısım belgeler ise merkezden gönderilen hatt-ı hümayun, hüküm ve fermanlardan oluşmaktadır. Söz konusu belgelerin ilki evail-i Zilkade 1201 / 10-20 Ağustos 1787, sonuncusu ise evail-i Rebiülevvel 1203 / 1-10 Ocak 1789 tarihine denk gelmektedir. Söz konusu sicilde bulunan ve inceleme konumuz olan I. Abdülhamid dönemine ait hükümlerin kapsadığı zaman 16 ay 18 gündür.

Sözü edilen belgelerin tamamı gözden geçirilmiştir. Ancak bunların transkripsiyonları yapılmamış, 1/3'nin telhisi yapılarak tablo hâlinde ekte verilmiştir. Çalışmanın ana omurgasını oluşturacak olan bu belgeler ve diğer kaynakların da kullanımıyla, Osmanlı Devleti'nin Bosna'da 1787-1789 tarihleri arasında Avusturya'ya karşı ne gibi önlemler aldığı, adı geçen defterde bulunan kayıtlar ışığında incelenecektir.

A. I. Abdülhamid

III. Ahmed'in (1703-1730) III. Mustafa'dan (1757-1774) sonra hükümdar olan ikinci oğludur. 5 Recep 1137 / 20 Mart 1725 İstanbul'da doğdu. III. Mustafa'nın ölümü üzerine, 21 Ocak 1774'te Osmanlı Devleti'nin buhranlı bir döneminde kırk dokuz yaşında tahta çıktı. İlk iş olarak İran ve Avusturya gibi komşu devletlere birer elçi gönderdi. Ancak Osmanlı ordusunun Kozluca ve Şumnu'da bozguna uğrayıp dağılması, padişahı Ruslar tarafından yapılan barış teklifini kabul etmeye mecbur bıraktı. Türk ve Rus delegeleri arasında yapılan müzakereler sonunda 21 Temmuz 1774'te *Küçük Kaynarca Antlaşması* imzalandı.[1] Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, başta Azak olmak üzere, kuzey sınırlarında önemli ölçüde toprak kaybına uğradığı gibi, Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmeye de mecbur oldu.

Osmanlı-Rus çatışmalarında toprak kayıplarından dolayı duyduğu üzüntüler nedeniyle, sağlığı iyice bozulan I. Abdülhamid, Özi Kalesi'nin Ruslar tarafından işgalini bildiren sadrazam kaimesini okurken aniden gelen bir felç sonucu, 11 Recep 1203 / 7 Nisan 1789'da vefat etti.[2]

B. Nakz-ı Ahd (Avusturya'nın Osmanlı'ya Savaş İlanı)

Küçük Kaynarca Antlaşması ne Osmanlı Devleti'ni ne de Rusya'yı tatmin etmişti. Böyle olmakla beraber Rusya kendi iç işlerine, Osmanlı da Türk ordusunun ıslahı hususuna önem verdiği için her iki devlet Kırım meselesine bir süre ara vermişti. Nihayet, Kırım'a han tayini yüzünden çıkan olaylar, Ruslarla Osmanlıları I. Abdülhamid'in son yıllarında tekrar karşı karşıya getirdi. Böylece iki taraf arasında gelişen olayların bir savaşa dönüşeceği sırada, Fransa'nın araya girmesiyle, 21 Mart 1779 tarihinde İstanbul'da *Aynalıkavak Kasrı'*nda yapılan görüşmeler sonucu, *Aynalıkavak Tenkihnamesi* imzalandı.[3]

Ruslar elde ettikleriyle yetinmeyerek Osmanlı Devleti aleyhine Avusturya ile birleşince, I. Abdülhamid bu devletlere karşı savaş açmaya mecbur kaldı. Rusya ve Avusturya, Petersburg'da yaptıkları bir görüşme neticesinde, *Rum Projesi* adını verdikleri anlaşma ile Osmanlı Devleti'nden alacakları toprakları kendi aralarında paylaşmaya karar verdiler. Buna göre Boğdan, Eflak, Bulgaristan ve Trakya ile İstanbul ve civarı Ruslara; Küçük Eflak, Sırbistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Mora tarafları da Avusturya Devleti'ne bırakılacaktı.[4]

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Ruslarla olan ihtilaf bitmek tükenmek bilmiyordu. Bu antlaşma ile Ruslar pek çok kazanım elde etmişti. Osmanlı Devleti 9 Temmuz 1783 tarihinde Kırım'ın Rusya'ya ilhak edilmesi ve Rus Çariçesi II. Katarina'nın sonu gelmeyen ihtiraslarına boyun eğme mecburiyetinde kalmıştır. Ayrıca İstanbul'da bulunan Rus elçisi Jacques Bulghakoff'un hükümetin her işine müdahil olması da haddi aşmıştı.[5]

[1] Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, C. 26, TDV Yay, Ankara 2002, s. 524-7.

[2] Osmanlı Devleti, Özi'de deniz savaşında yenilmiş ve on beş gemisi batırılmıştır. Özi Kalesi'ne giren Ruslar şehri yağma etmekle kalmayıp yirmi beş bin sivili de kılıçtan geçirmiştir. Bu arada Boğdan'ın anahtarı olan Hotin Kalesi'nin de düşmesi büyük bir moral bozukluğuna sebep olmuştur. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi,* C. 4, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972), 64-7; Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, (İstanbul: TDV Yay, 1988), 213-6.

[3] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât, Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi,* Haz. Yılmaz Kurt, C. I-IV, (Ankara: Birleşik Yay. 2008), 426; Kemal Beydilli, "Yaş Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, (İstanbul: TDV Yay., 2013), 343.

[4] İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* C. 4, / 65; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. IV, böl. I, (Ankara: TTK. Yay., 1988), 521.

[5] İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. IV, böl. I, / 503-5.

Osmanlı Devleti, Rusya ile savaş konusunu görüşmek üzere yapılan fevkalade mecliste, II. Katarina'nın Kırım'ın ziyaretini *ilan-ı husumet* saymıştır. İstanbul'da halkın galeyana gelmesini dikkate alan Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Şeyhülislam Müftü-zâde Ahmed Efendi ve diğer bazı devlet ricali, Kırım'ı geri almak amacıyla, bir an önce Ruslarla savaşa girilmesi taraftarıydı. Ancak I. Abdülhamid teenni ile hareket edilmesinden yanaydı. Buna rağmen, alınan savaş kararında millî galeyanın büyük tesiri olmuştur.[6] Bu konuyu Mustafa Nuri Paşa veciz bir şekilde şöyle tahlil etmiştir: Sultan Abdülhamid Han hazretleri, *vasıl-ı sinn-i fütur olduğundan ve bahusus kemal-i ver' u takva ile muttasıf ve sefer-i sabıkta serhaddatda bulunan sıbyan u nisvanın giriftar oldukları felaketlere vâkıf olduğundan vuku'-ı harbi istemez ve zamanımda 'ibadullah pay-ı mal olacaksa Cenâb-ı Hak ruhumu kabz eylesün, deyu dua eylerdi*.[7]

Kaynarca Antlaşması'ndan on üç yıl geçtikten sonra 13 Ağustos 1787 tarihinde Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan etti. Alınan savaş kararı, bir ferman (hüküm) ile vilayetlere bildirildi. Söz konusu hüküm 52 numaralı Mostar Şer'iyye Sicilinde kayıtlı bulunan ilk hükümdür. Hükmün yazılış tarihi, evail-i Zilkade 1201 / 10-20 Ağustos 1787'dir. Ancak, hükmün sicile kayıt tarihi 14 safer 1202 / 25 Kasım 1787'dir.[8]

Sâdır olan hüküm,[9] (ilk satırın büyük bir kısmı silik olmasına rağmen) Rumeli kadısı ve diğer bilumum kadı, naip ve bilcümle zabitana yazılmıştır. Yapılan *akd-i mecalis-i şûra* sonucunda Rusya üzerine sefere çıkılmasına dair Şeyhülislam müfti-i enam ve bilumum ulema tarafından ittifakla fetva verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca gönderilen hükümde Rumeli, Bosna Hersek, Mostar ve sair vilayet ve kazalarda bulunan *Dergâh-ı mualla müteferrika ve çavuşları ve gedüklüleri* Edirne Sahrasında bulunan orduya gerekli olan zahire ve sair ihtiyaçları için gayret göstermeleri talep edilmektedir. Bu konuda hızlı hareket etmeleri özellikle belirtilmiştir.[10]

Ruslarla muharebenin başlamasını müteakip, İstanbul'da devlet ricali arasında yapılan değerlendirme toplantılarında, Avusturya'nın yeni bir cephe açacağı hep dile getirilmiştir. *Nemçelü'nün dahi nakzı ba'id ihtimal değildür. Hemen akla mülayim bir manadır. Nemçelünün nakz-i ahdi görünür gibidir…* benzer ifadeler çokça kullanılmıştır.[11] Avusturya kendini Rusya müttefiki sayarak, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeden önce, Sırp çeteleriyle birlikte Belgrad, Semendire ve Niş taraflarına saldırıya başlamıştı.[12]

I. Abdülhamid döneminin son yılları ile III. Selim'in ilk sekiz ayını günlük olarak tutan Kadı Taylesanî-zâde Hafız Abdullah Efendi'nin kaleme aldığı eserini yayınlayan Feridun M. Emecen söz konusu bu dönemi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789),* diye nitelendirmiştir. Taylesanî-zâde günlüğünde, Nemçe Kralı'nın 9 Cemaziyelevvel 1202 / 16 Şubat 1788 tarihinde Bosna tarafına gönderdiği haberde, *kralımız nakz-i ahd eyledik, seferimiz vardur*[13] diyerek Osmanlı'nın Bosna'daki topraklarına saldırdığını ifade etmektedir. Aynı gün Osmanlı Devleti de tuğ ihracı merasimi yapmıştır. Bu sırada Avusturya, Sırbistan, Bosna ve sair hudut boylarında taarruza kalkışmıştı.

---

[6] İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* C. 4, / 64-5.
[7] M. N. Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, C.I-IV, / 425.
[8] *Mostar Şer'iyye Sicili (ŞS),* nr. 52, s. 4b.
[9] Belgede ferman ibaresi kullanılmaktadır. *Ferman-ı âli-şanım sâdır olmuşdur buyurdum ki, Mostar ŞS,* nr. 52, s. 4b.
[10] *Mostar ŞS,* nr. 52, s. 4b.
[11] Osmanlı arşivlerinde bulunan bazı kayıtlarda bu ve benzeri ifadelere rastlamak mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Ali Osman Çınar, *Mehmed Emîn Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîhi,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1999, C. I, / 211.
[12] Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sânî) Tahlîl ve Tenkîdli Metin*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, (Ankara: Tarih Kurumu Yay., 2003), C. I, / 1-3; İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, / 64-66; Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *TDİ,* İstanbul 1988, C. I, / 213-6.
[13] Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789) Taylesanizâde* Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, Haz, Feridun M. Emecen, (İstanbul: TATAV Yay., 2003), c. I, s. 262; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV, böl. I, s. 532-534; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789),* (İstanbul: TATAV Yay., 2001), s. 211.

Mostar Şer'iyye Siciline yansıyan 13 Cemaziyelevvel 1202 / 20 Şubat 1788 tarihli bir arizada, *'adâ-i din u Devlet-i 'Aliyye Nemçe keferesi* ***nakz-ı ahde*** *her taraftan Eyalet-i Bosna'ya hücum* ettiği ifade edilmektedir.[14] Avusturyalıların ilk başlangıçta başta Nova Kalesi olmak üzere Bosna sınırlarında bulunan on beş kaleyi topa tuttuğunu belirterek bir an önce harekete geçilmesi vurgulanmaktadır.

Rusya'ya savaş ilanından altı ay sonra açılan Avusturya cephesiyle, Osmanlı Devleti iki cephede birden savaşmak zorunda bırakılmıştır. Ancak Avusturya'nın ilk saldırıları püskürtülmüştür. Serdar-ı Ekrem Sadrazam Koca Yusuf Paşa 17 Cemaziyelahir 1202 / 25 Mart 1788 tarihinde İstanbul'dan hareket etmiştir. Koca Yusuf Paşa önderliğinde stratejik bir öneme sahip Şebeş Kasabası ile birlikte yüzlerce köyün alındığı, birçok Avusturya askerinin öldürüldüğü ve orduda sağ kalanların ise firar ettiği bildirilmektedir. Ayrıca binlerce esir ve bol miktarda ganimet elde edilmesi, dönemin koşullarında önemli bir zafer olarak nitelendirilebilir. Bu zafer üzerine I. Abdülhamid'e *Gazi* unvanı verilmiştir.[15]

Kendisine Bosna eyaleti tevcih edilen Ebubekir Paşa okur, yazar, akil, müdebbir olmasından başka halkla kaynaşmıştı. Avusturyalıların saldırılarının başlamasıyla birçok kahramanlıklar göstermişti. Evasıt-ı Recep 1202 / 16-25 Nisan 1788'de Otroviçe ve Dubiçe hudutlarında yirmi binden ziyade bir Avusturya kuvvetini hezimete uğratmıştı. Bunun sonucunda pek çok ganimet elde etmişti.[16] Ebubekir Paşa ile İstanbul arasında sıkı bir yazışma trafiğinin de işlediği görülmektedir. Paşa yazışmalarda çarpışmalar hakkında bilgi vermekte, kazandığı zaferleri ve ganimetleri bildirmekteydi. Ayrıca ihtiyaç olan erzak ve mühimmat talebinde de bulunmaktaydı.[17] Osmanlı ordusundaki gaziler, Avusturya'ya karşı kazanılan başarılar sonucunda elde edilen ganimetleri muhafaza etme telaşına düşmüşlerdi. Askerler hisselerine düşen ganimetleri zayi etmemek adına, cepheden kaçarak memleketlerine gidiyorlardı. Her ne kadar bu durum önlenmeye çalışılmışsa da kaçışlar önlenememiştir.[18]

Avusturya İmparatoru II. Joseph'in ilk kez 7 Kasım 1788'de dile getirdiği barış antlaşması, Sultan Abdülhamid'in gönülsüz olarak istediği bir durumdu. 22 Rebiülevvel 1203 / 21 Aralık 1788 tarihli bir hatt-ı hümayununda bu devletin gözünün Bosna'da olduğunu ifade ederek, *üç kıta kalem gitti. Halasları dahi kati matlubumdur.* Cümlesiyle birlikte tekrar hatırlatırken, *Nemçelüye seferi biz etmedik kendisi etti. Şan-ı Devlet-i Aliyye'ye sulh ister ise düşman bir kalur,* demekteydi.[19] Yani Avusturya ile barış yapılırsa, sadece Rusya ile savaşırız demektedir.

---

[14] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 9a. Maruz-ı devletleridir ki, medine-i Saraybosna'da sakin ve mutavattın eşraf ve 'ulema ve Dergâh-ı Âli ve Yeniçeri zabitanı ve ağavatı ve bilcümle vücuh-ı ahali meclis-i şer'de takrir-i kelam edüb 'adâ-i din u Devlet-i 'Aliyye Nemçe keferesi *nakz-ı ahde* her taraftan Eyalet-i Bosna'ya hücum ve on beşden mütecaviz kılâ'-i padişahiyi külliyetlü top ve humbara ve asakir-i kesiresiyle muhasara ve tazyik etmeleriyle bi-'inayetillahu teala mukabele-i 'adâ-i din-i dûzeh-i karîn için mukaddema 1150 / 1737 tarihinde hücum eylediği vakitde tertib olunduğu müsillü bu defa dahi serdengeçti bayrakları tertibi intiha-i serhadd-i İslamiyede vaki' Nova kalesi imdadına 'aceleten ve müsaraaten yetişmek üzere ve be-her bayrağı kâmilen yüz yirmişer nefer kaide-i kadime-i meriye olarak ve üzerlerine muhtarı olan içlerinden bir ağa baş ağası tayin olunub bir an akdem ihraç olunmaları şartıyla Mostar'da altı aded ve Blağay'dan bir aded ve İstoliça'da üç aded serdengeçti bayrakları küşad ettirilmesine izn-i âlileri südûru ve husus-ı mezbur ocaklı ağavatı kullarından birisi mübaşir tayin ve şürut-ı meşruha ile asker-i mezkûre bir an akdem ihraç ve zikr olunan Nova Kalesi imdadına aceleten ve müsaraaten sevk ve tesyir ettirilmesi bi'l-ittifak istirham olunduğu bi'l-iltimas huzur-ı devletlerine ilam olundu el-emru li-hazreti min'l-emr hurrire 13. Ca. 1202 / 20 Şubat 1788. el-Abdu'd-dâ'î Şeyh-zade Sunullah el-kadi bi-Medine-i Saraybosna Bende el-Hac Yahya Ağa-yı Bosna hâlen. Kayd (tarihi) fî 19 Ca. 1202 / 26 Şubat 1788.

[15] Taylesanizâde, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789),* s. 262; M. N. Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât,* c. I-IV, s. 427; İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* c. 4, s. 67; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* c. IV, böl. I, s. 532-4.

[16] A. O. Çınar, *Mehmed Emîn Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîhi,* c. I, s. 36.

[17] A. O. Çınar, *Mehmed Emîn Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîhi,* c. I, s. 86.

[18] M. N. Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât,* c.I-IV, s. 428.

[19] F. Sarıcaoğlu, *Sultan I. Abdülhamid (1774-1789),* s. 232.

C. Belgelerin Tahlili

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin Bosna'daki mücadelesi, 52 numaralı Mostar Şer'iyye Sicilindeki ilgili belgelerden takip edilecektir. Bu belgelerin bir kısmı, İstanbul'dan Bosna Vilayeti Beylerbeyi Vezir Ebubekir Paşa'ya, Bosna ve civarda bulunan kadılara, naiplere, zabitlere, kaptanlara, yeniçeri ağalarına, Müslüman ve gayrimüslim reayaya gönderilen hükümlerdir. İncelenen diğer belgeler ise *Divan-ı Bosna*'da alınan karalardır. Avusturya ile mücadele konulu kararlar, Bosna dâhilindeki kazalara bildirilmesi istenmektedir.

1. İstanbul'dan Gelen Kayıtlar

Sicildeki on üç belge İstanbul'dan gönderilmiştir. Bunlardan biri ferman üzerine yazılmış *hatt-ı hümayun,* diğerleri ise *ferman* ve *hükümlerden* oluşmaktadır.

a. Hatt-ı Hümayun

Sicilin 14b sayfasında bulunan *hatt-ı hümayun,*[20] Bosna halkına ve yetkililere Avusturya karşısında mücadelede sebat etmeleri ve bütün imkânlarını kullanarak mücadeleye devam etmeleri ısrarla talep edilmektedir. Hükümde ayet ve hadislerden düşmanla mücadele hususunda deliller getirmekte aba ve ecdadına layık birer kahraman olmaları emredilen bir fermandır. Ancak fermanın üstünde bulunan ilk satır Mostar Kadısı'na ait olup, *Nemçelü küffarıyla sefer olunmak babında Bosnaviyâne hitaben hatt-ı hümayun suretidir,* şeklindedir. Kadının yazdığı ilk satırdan sonra üç satır *hatt-ı hümayun*dur. *Siz ki guzzat-ı muvahhid olan Bosnalı kullarımsız. Göreyim sizi aba ve ecdadınızın namlarını ihya edesiz. Valiniz ve birbirinizle ittifak edüb din-i mübin uğrunda kemal-i gayret ve emr-i şerifim mucibince amel ve hareket edesiz. Benim duam cümleniz ile sebile-i der-cenab-ı Hakk cümlenizi mansur ve 'adâyı makhur eyleye amin,*[21] diye bitirilmektedir.

b. Ferman ve Hükümler

İstanbul'dan Bosna ve bağlı diğer sancak ve kazalara gönderilen ferman ve hükümlerin[22] mahiyetinde askerin ve halkın düşmana karşı mücadele etmeleri emredilmektedir. Sicilin ilk hükmü, evail-i Zilkade 1201 / 10-19 Ağustos 1787 tarihlidir. Hükümde, yapılan *akd-i mecalis-i şûra* sonucunda Moskov üzerine sefere çıkılmasına dair şeyhülislam müfti-i enam ve bilumum ulema tarafından ittifakla fetva verildiği ifade edilmiştir. Davutpaşa'da bulunan ordunun, Edirne ovasına geldiğinde ordunun erzakı vs. giderlerinin karşılanması bildirilmektedir. Ayrıca hükmün gönderildiği Rumeli, Bosna Hersek, Mostar ve diğer vilayet ve kazalarda bulunan *Dergâh-ı mualla müteferrika ve çavuşları, gedüklüleri* Edirne Sahrasında bulunan orduya gerekli olan zahire ve sair ihtiyaçları için gayret göstermeleri talep edilmektedir. Bu konuda hızlı hareket etmeleri özellikle belirtilmiştir.[23] Söz konusu bu birinci hükümde, Avusturya'ya karşı her hangi bir ifade kullanılmamıştır. Ordunun İstanbul'dan Ruslara karşı savaşmak üzere yola çıktığı açıkça belirtilmiştir.

Defterde bulunan evail-i Zilhicce 1201 /17 Ağustos 1787 tarihli hükümde, Rumeli'nin orta kolunda bulunan mevali, kuzzat, hükkâm, nüvvap, bilcümle zabitan ve iş erlerine yazılmıştır. Hükümde, Rusya'nın Kaynarca Antlaşmasına (21 Temmuz 1774) atıf yapılarak, *Moskov keferesi Kaynarca Muahedenamesinde 'ahidnamelere derc ettirdiği ebvâ'-ı şerait-i mekruhe zımnında iktisap eylediği temettüat ve menafi'a kanaat etmeyüb mücerred zamirinde*

[20] Hatt-ı Hümayun; Padişahın kendi hattı ile yazdığı emirler için kullanılan bir tabirdir. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik),* (Ankara: TTK. Yay., 2018), 172.
[21] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 14b-15a.
[22] Ferman; Divan-ı Hümayun veya Paşakapısı'ndaki divanlarda alınan kalınan kararlara uygun olarak yazılan ve tuğra bulunan padişah emirlerine verilen addır. Hüküm; fermanın yazılmasına sebep olan olay özetlendikten sonra verilen emre denir. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 99, 109.
[23] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 4b.

merkuz fesedatı icra için Kırım'ı tahrik ederek, tenkihname namıyla Aynalıkavak'ta tertip ettirdiği muahedeye (21 Mart 1779) *dahi Devlet-i Aliyye'ye Müslimine enva-ı mazarratı mucep nice mekruh şartlar derc etdirüb…* Aynalıkavak Tenkihnamesi'nde daha fazla ticari imtiyazlar elde etmeye çalışmaktadır. Hükümde asıl maksadın *Kırım hıttası olduğundan…Kırım Rusyalunun olmak üzere…* Rusların yapmış oldukları askerî yığınaklardan dolayı onlara karşı savaş ilan edildiği bildirilmektedir. Rusların Kırım, Özi, Kılburnu ve sair yerlerde anlaşmaya mugayir olarak yaptıkları faaliyetlerden bahsedilmektedir. Sefere çıkan orduya her türlü yardımın yapılması tembih edilmiştir.[24]

Evasıt-ı Zilhicce 1201 / 29 Ağustos 1787 tarihli hüküm Rumeli'nin orta kolunda bulunan mevali, kuzzat, hükkâm, nüvvap, bilcümle zabitan ve iş erlerine gönderilmiştir. Hükümde, Ruslar üzerine yapılan sefer her tarafa ilan edildiği, söz konusu yerlere kaza ve ona bağlı karyelerde reayadan hiç kimsenin Ruslara mal, yiyecek erzak ve saire yardıma ve onlara meyle müsaade edilmemesi istenmektedir. Ayrıca o yerlerde Kocabaşıları görevlendirilerek Ruslara mütemeyyil olmaları engellenmesi talep edilmektedir.[25]

Evail-i Cemaziyelevvel 1202 / 8-17 Şubat 1788 tarihli hüküm, Bosna eyaletinde bulunan kale kapudanları, yerli ağalar, alay beyleri, bilcümle zabitan, vücuh-ı ahali, iş erleri ve ehl-i İslam'a gönderilmiştir. Devlet-i Aliyye ile Rusya muharebesinde Avusturya'nın Rusya ile ittifak ederek, Osmanlı sınırlarına tecavüz ettiği, ayrıca Avusturya'nın İstanbul'da bulunan elçisini geri çektiği belirtilmektedir. Bosna'da bulunan kalelerin savunması için bir nevi seferberlik ilan edildiğinin duyurulması talep edilmektedir.[26]

16 Şevval 1202 / 20 Temmuz 1788 ve Evail-i Rebiülevvel 1203 / 30 Kasım-9 Aralık 1788 tarihli iki önemli fermanda, İstanbul'dan Bosna'ya gönderilen mühimmat hakkındadır. Bu fermanlardan biri, Dubrovnik İskelesi'nden Bosna'ya kadar yol üzerinde olan kazaların kadılarına ve naiplerine, a'yân-ı vilayet ve iş erlerine gönderilmiştir. İkincisi ise, Bosna Valisi Vezir Ebu Bekir Paşa'dır. Fermanlarda, Dersaadet'ten gönderilen, top gülleleri, beş yüz kantar barut ve cephane gibi bazı mühimmatın ilgili yerlere hızlı bir şekilde ulaştırılması istenmektedir. İstanbul'da kiralanan müste'men sefineleriyle gerekli olan yardım gönderildiği, bunlar arasında buğday ve saire zahirenin Dubrovnik İskelesi'ne ulaştığı ve orada ambarlara konduğu bildirilmektedir. Ancak Bosna tarafına sevk edilmeyen zahirenin, mahzenlerde telef olma ihtimali kavidir. Bundan dolayı söz konusu zahirenin bir an evvel Bosna'ya sevkini sağlanmasını ve Bosna Valisi Vezir Ebu Bekir Paşa'dan sevkiyatın tamamlanmasının ardından Rikâb-ı Hümayun'a bildirilmesi talep edilmektedir.[27]

21 Muharrem1203 / 22 Ekim 1788 ve Evail-i Muharrem 1203 / 2-11 Ekim 1788 tarihli hükümler, *Bosna Valisi bi'l-istiklal Ser-askeri Vezir Ebubekir Paşa, Bosna kadısı, Eyalet-i Bosna'da vâki' sair kuzzat ve nüvvap, bilcümle kılâ' kapudanları, Yeniçeri Zabiti ve sair zabitan ve ağavat ve sagir ve kebir iş erleri ve söz sahipleri ve bilcümle ehl-i iman gayertkeşlerine…*[28] gönderilmiştir.

Bu hükümlerde, Osmanlı Ordusu'nun elde ettiği ganimetlerden söz edilmektedir. Fethü'l-İslam sahrasında bulunan ordu-yı İslam, Vidin karşısında Eflak yakasında ilerleyen Sivas Valisi Vezir Hasan Paşa altı bin civarında kefereyi esir etmiştir. Fermanda ifade edilen, kefere tüccarlarının bol olduğu bir merkezde yapılan baskın sonucu çeşit çeşit emti'a, rengârenk kumaşlar, nukud-ı bî-şimar, avane-i sim (gümüş kaplar), nice nice hazineler, birçok köle ve saire elde edilmiştir. *…Bu gaza-yı ekberde dest-i guzzata giran mal-ı ganaim ve nukud, istirkâk (*köle, esir) *olan niçe gulam ve kenîzin ve iğtinam olunan ağnam ve devâbb ve mevaşi ve*

[24] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 6b.
[25] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 5a-5b.
[26] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 12a, 14a- 14b.
[27] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 27a, 32b.
[28] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 27a, 32a.

hayvanat-ı saire nâ madut ve hadden efzun olduğundan Tuna'nın kilid-i azimi olan İnlik dedikleri mahallin… ba'de't-teshir birkaç yüz 'inde küffar me'kûlat ve meşrubat ve levazımını baliğen mâ belağa celb ve istihsar ile… işbu beşaret ve fütuh cümleye iş'a ve ilam ve meanid-i din-i mübin olan Nemçe keferesi ve Moskov keferesinin kahr u tedmirleri…[29] müftehirane ifade edilmiştir.

Askerlerin kazandıkları zaferler ve elde ettikleri ganimetler belirtildikten sonra, Bosna gazilerinin aba ve ecdadına layık cengâverler olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, *Nemçeli keferenin Bosna hududuna tecavüz etmesi sırasında sizlerin göz yumması, tekâsül göstermesi, gaflet ve hamakat olup, Bosnalının nam ve şanları berbad ve bed-nam eylemek reva olma*dığı ifade edilmektedir. Bundan dolayı *darb ve harbe gücü yeten herkesin cepheye git*mesi emredilmektedir.[30]

22 Ramazan 1202 / 26 Haziran 1788 tarihli ferman Bosna Valisi Ebubekir Paşa'ya yazılmıştır. *Düstur-ı mükerrem, müşir-i mefham, nizamü'l-âlem, müdebbir-i umur-ı cumhur, bi'l-fikri's-sâkıb, mütemmi-i mehâmmi'd-devle bi'r-reyi's-sâib, bünyani'd-devle ve'l-ikbâl Bosna Valisi ve Ser-askeri vezirim Ebubekir Paşa tevkî'-i refî'-i hümayun vasıl olıcak malum ola ki*, Rusya ve Nemçe üzerine Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa'nın görevlendirildiği ifade edilmektedir. Ordunun Sofya sahrasında konakladığı belirtilmiştir. Ordunun ihtiyacı olan levazımat, erzak ve mühimmatın temin edilmesi istenmiştir. Daha sonra ordunun oradan hareketle Niş Sahrası'na geçeceği bildirilmiştir. Avusturya'nın ***nakz-ı ahd*** ederek bölgede yağmagerliklerde bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, memleket kalelerinin muhafazası talep edilmektedir.[31]

25 Rebiülevvel 1202 / 4 Ocak 1788 tarihli kayıt, Eyalet-i Bosna Valisi Ebubekir Paşa'ya vezaret rütbesini ihsân olunduğu fermanın suretidir. Ayrıca bu tarihte, … *şeref-yafte-i südur olan hatt-ı hümayun-ı şevket-makrûnum mucibince, Hersek Sancağı ilhakatıyla 'avatıf-ı 'aliyye-i mülukânem 'avarıf-ı behiyye-i hüsrevanemden Bosna Eyaleti sana tevcih ve 'inayet edüb ilamıçün tayin olunmuştur*[32] ifadesiyle defterin önemli belgelerinden biridir.

2. Divan-ı Bosna'da Alınan Kararlar

Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde önemli karar mercilerinden biri de eyalet divanı olan *Divan-ı Bosna*'dır. Eyalet Divanı: Osmanlı Devleti'nde eyalet idaresinde en etkili ve doğrudan doğruya beylerbeyine bağlı bir kurumdur. Divan'ın yapısı İstanbul'daki hükümet divanına benzemekteydi.[33] Diğer bir ismi de *Paşa Divanı*'dır. Eyalet Divanı, tıpkı Divan-ı Hümayun'da olduğu gibi, eyaletin ve halkın güvenliği ve saire hakkında karar alabilme yetkisine sahiptir. Sicilde *Divan-ı Bosna*'da karara bağlanmış ellinin üzerinde *buyruldu*[34] bulunmaktadır. Söz konusu buyruldular ilgili kaza, nahiye, kurum ve bazı görevlilere gönderildiği tespit edilmektedir.

Divan-ı Bosna'da yazılan buyruldular daha çok Bosna eyaletinde bulunan Mostar, Blagay, İstolaç, Poçitel, Lubin, Lubuşka, Nova, İhlivne, Dumine, Novasil, Bakiye-i İmoçka,

[29] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 27a; Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Taylesanizâde, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789),* C. I, / 349-351

[30] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 32a-32b.

[31] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 19b.

[32] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 10b. Söz konusu belgenin tam transkripsiyonu tabloda verilmiştir. Ayrıca, evâsıt-ı Şevval 1202 / 14-23 Temmuz 1788 tarihli ferman Bosna Valisi Ebu Bekir Paşa'ya gelen ibkâ fermanın suretidir. Bosna Sancağı'na Hersek Sancağının ilhak edildiğine dair diğer bir ferman için bakınız, *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 29a.

[33] Zafer Gölen, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek,* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010), 152.

[34] Buyruldu: Osmanlı diplomatiğinde sadrazam, vezir, defterdar, kadıasker, kaptan paşa, beylerbeyi ve sair yüksek rütbe vazifelilerin, kendilerinden aşağı mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler için kullanılan bir terimdir. Beylerbeyilerinin, *huruf, kâğıt, vesika* ve varaka gibi adlarla anılan yazıları XVII. yüzyılda yerlerini buyrulduya bırakmıştır. M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi,* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1979), 99; Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili,* 197, 200.

Trebin, Belgradcık, Nevesin ve Çerniçe gibi kaza kadı ve naiplerine, müfti-i belde, kapudan, ağavat, zabitan, vücuh-ı ahali ve iş erlerine, a'yân, kazalarda ve sair yerlerde bulunan tüm ümmet-i Muhammed'e, ulema, sülaha, eimme, huteba, kapudanlara, Yeniçeri serdarları, alemdârân ve ocak ihtiyarlarına, vücuh-ı ahali, kâffe-i ehl-i İslam gayretkeşleri ve 'amme-i ümmet-i Muhammed din karındaşları ve ol havalide bulunan Serdengeçtileri bayrak tertibine memur Ser-turnâî Abdullah Ağa'ya hitaben yazılan buyruldulardır.[35]

Divan-ı Bosna'da alınan kararların tamamı başta buyruldunun yazıldığı yerin kadısının ismi zikredilir. Örneğin, *Mostar, Blagay ve İstolaç kadıları* gibi, daha sonra diğer isimler zikredilir. Selh-i Cemaziyelevvel 1202 / 8 Mart 1788 tarihli Divan-ı Bosna buyruldusunda, Ser-Turnâî Abdullah Ağa'ya hitaben, adı geçen kazalarda bayraklarını açmaları istenmektedir. Ayrıca söz konusu kazalarda bulunan serdengeçti ağalarının erzak ve mühimmatlarını ikmal ederek tamamının bir an evvel Nova Kalesi'ne gitmeleri emredilmektedir. … *Nova Kalesi'ne irsal ve isal etdirmeğe ihtimam ve dikkat ve siz ki ağavat-ı muma-ileyhimsiz siz dahi derhâl hareket ve nefes akdem kal'a-i merkume vusul ve lühuka mübaderet birle ifa-yı levazım memuriyet ve bundan sonra … ihmal ve rehavet ve kusurunuz istima' olunmak lazım gelür ise cevaba kâdir olmayub mesul meatib olacağınızı bilüb ana göre hareket etmeniz babında tekit ve isticalen Divan-ı Bosna'da işbu buyruldu tahrir*[36]… buyrulduda verilen görevin bir an önce yerine getirilmesi talep edilmektedir. Aksi halde cezalandırılacakları ima edilmektedir.

Gurre-i Cemaziyelahir 1202 / 11 Mart 1788 tarihli Divan-ı Bosna buyruldusunda, Mostar kadısı, müftü-i belde ve sair ulema ve zevi'l-ihtiram, o havalideki ayan, serdengeçti bayraklarını tertibe memur Turnâî Abdullah Ağa, kapudan, serdarî, ağavat ve zabitan, serdengeçti, alemdaran ve vücuh-ı ahali ve umumen ehl-i İslam dilaverlerine buyruldu, *Nemçelü keferesinin o civarda Nova ve sair kalelere tasallutunu kırmak için tevakkuf ve ihmal edilmeksizin, Mostar ve kazasında kâin harb ve darbe liyakat ve iktidarları muteayyen her ne kadar ehl-i İslam zafer-encam var ise nefir-i amm tarikiyle, gerek tertibine memur olduğun Serdengeçti bayrakların ve gerek bu defa matlup olunan nefir-i amm dilaverlerinin bilatevakkuf ihraç ve sevk ve tisyarlarına ihtimam ve dikkat*[37]… bir an önce harekete geçmeleri istenmektedir. Bu ve benzeri buyruldularda bir çeşit seferberlik ilan edildiği anlaşılmaktadır.

21 Cemaziyelevvel 1202 / 21 Şubat 1788 tarihli Divan-ı Bosna'dan Lubin, İstolaç, Blagay, Lubuşka, Mostar ve bakiye-i Nova, İhlivne, Dumine, Novasil kadılarına, Kapudanlara, a'yân, zabitan ve iş erlerine yazılan buyrulduda, satılması yasaklanmış olan hayvanat, tereke ve zahirenin daru'l-harbe satış ve nakledilmemesine ihtimam gösterilmesi talep edilmektedir. Yukarıda gösterilen yerlerde bazı muhterikler ve bazı sakinlerin satışları ve bazı malların darul'l-harbe geçişlerini yaptıkları işitilmektedir. Zinhar bunlara tembih edilmesi ve buna uymayanların emtia ve hayvanlarına el konması talep edilmektedir. Ayrıca çiftçi ve celebkeşanın elindeki malların fiyatları da tespit edilerek alınması yoluna gidilmesi istenmektedir.[38]

20 Zilhicce 1202 / 21 Eylül 1788 tarihli Divan-ı Bosna buyruldusu, Mostar, Blagay, Poçitel, İstolaç, Lubin, Nevesin, Çerniçe ve bakiye-i Nova kadılarına ve bilcümle ulema, sülaha, eimme, huteba, zabitan, vücuh-ı ahali ve kâffe-i ehl-i İslam din kardeşlerine inha; Düşmanın Osmanlı topraklarını saldırmaları ve *Eyalet-i Bosna'ya vâki' olan su-i kasdleri ne vecihledir, asakir-i İslam ne mertebe imdada muhtaçtır, külliyetlü asakirin 'aceleten gelüb ordu-yı Bosna'ya yetişmeleri… kerrâr u merrâren buyruldumuz her tarafa neşr edilmeli. Umumen elleri kılıca kâdir ve harb u darbe muktedir olan ehl-i İslam bir dakika durmayub seri'an vusul ve luhuka müsaraatları akdem-i umur-ı diniyeden idügü 'ayan olmuşken bazı kazalarda henüz bir fert zuhur etmeyüb ve bazen bin adam vürudu melhuz olan kazadan otuz kırkar adam gelüb*

[35] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 7b, 8a, 8b, 9a, 15a, 20a, 20b, 23a, 31b.
[36] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 7b.
[37] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 8a.
[38] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 8a.

anlar dahi üçer beşer gün durub durmaz gerüye avdet firara yüz tutub… bunu fırsat bilen düşman da İslam mahallerine saldırmaya başlamıştır. Tobiçe (?) Kalesi, Nova ve Gravuşka Kalelerinin düşman eline geçtiği ifade edilmektedir. *Gaflet ve ihmal olunursa maazallahu teala memleket elden gidüb pamal-ı a'dâ olunca kılâ' ve bukâ' ve emsar…* düşman eline geçeceği açıktır. *Müslüman olan dünya ve ahiretde necat ve selamet hâlini isteyüb gadab-ı ilahî ve gada-ı ateş-bâr-ı hazret-i cihandariden zerre denlü havf ve haşyet eden müminler bir lahza durmayub harb ve darbe kadir olanların* umumen ordu-yı Bosna'ya iltihak etmeleri emredilmektedir.[39]

13 Rebiülevvel 1203 / 10 Aralık 1788 tarihli Divan-ı Bosna buyruldusu, Mostar ve Blagay kadılarına, kapudan, ağavat, zabitan, vücuh-ı ahali ve iş erlerine inha olunur ki; bilad-ı İslamiyeden ecnas-ı zehair ve hububat ve hayvanatın daru'l-harb tarafına nakli, imrarı ve satışı daha önceden de bildirilmiş olmakla beraber yasaklanmıştır. Özellikle tasrih edilen isimler: koç, koyun, sığır ve sair hayvanat, revgan, asel, şem' ve bunun emsali mekûlat ve hububatı daru'l-harb tarafına alenen nakl ve satmaları ibadullahın ve özellikle de fukaranın sıkıntı çekmesine sebep olacaklardır. Ayrıca Avusturyalı üzerine yapılan sefer sebebiyle, bu gibi mekûlata çok daha fazla ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca her zamankinden daha fazla bu konuya dikkat edilmesi istenmektedir. Ehl-i İslam'dan ve reayadan bu işlere cesaret edenleri yakalayarak Divan-ı Bosna'ya sevk ederek gerekli tedibatın yapılması istenmektedir.[40]

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı dönemlerinden biri de XVIII. yüzyılın sonlarıdır. Özellikle I. Abdülhamid'in son dört yılı oldukça zorlu bir zamana denk gelmektedir. Hatta bazı tarihçiler bu dönemi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)* olarak değerlendirmektedir.

Rusya daha büyük kazanımlar elde etmek çabası içindeyken, Osmanlı Devleti kaybettiği toprak parçalarını geri alma derdine düşmüştür. Osmanlı-Rus gerilimi neticesinde bir savaşa mahal bırakmadan, Fransa'nın araya girmesiyle, 21 Mart 1779 tarihinde İstanbul'da *Aynalıkavak Kasrı'*nda yapılan görüşmeler sonucu, *Aynalıkavak Tenkihnamesi* imzalanır. Aslında bu Tenkihname Osmanlı Devleti'ni memnun etmemişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu dönemde birtakım askerî yenilikler yapma peşinde olduğundan bu anlaşmaya pek de fazla ses çıkarmamıştır.

Rus Çariçesi II. Katarina, bitmek tükenmek bilmeyen ihtirasları nedeniyle, Avusturya ile Osmanlı Devleti aleyhine anlaşır. Böylece Osmanlı Devleti'ni parçalama amacı güden *Rus Projesi*'ni devreye sokar. Bunun üzerine I. Abdülhamid her iki devlete karşı savaş açma mecburiyetinde kalır. İki cephede savaşacak olan Osmanlı, hem cepheye sevk ettiği orduyu takviye etmek hem de ordunun mühimmat ve erzak gibi lojistik ihtiyacını gözetmek zorunda kalır.

52 numaralı Mostar Şer'iyye Sicil kaydının bir kısmı, Bosna Beylerbeyi ve diğer yetkililere gönderilen ferman, hüküm ve hatt-ı hümayunlardan oluşmaktadır. Söz konusu bu bildirimler Bosna vilayetinde bulunan idari ve askerî yetkililere gönderilmiştir. Bu bildirimlerin birçoğu askerî sevk ve idarenin yanında, ordunun lojistik ihtiyaçlarının karşılanması gibi konular ele alınmıştır. Gönderilen hükümlerde ayet ve hadislerden deliller getirilerek düşman karşısında sebat edilmesi ve askerlerin ecdatlarına layık birer cengâver olmaları vurgulanmaktadır.

İstanbul'dan Bosna vilayetine gönderilen kayıtlardan, Beylerbeyi Ebubekir Paşa'nın I. Abdülhamid'in itimadını fazlasıyla kazanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Hersek sancağını Bosna vilayetine ilhak ederek Ebubekir Paşa'ya tevcih etmiştir. Ayrıca, Avusturya ve Rusya'nın elçilerini geri çektikleri bildirilmiştir. Bu elçiler hakkında ayrıntılı bilgiler de

[39] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 21b.
[40] *Mostar ŞS,* nr, 52, s. 31b.

verilmiştir. Bununla beraber cephede kazanılan bazı başarılar ve elde edilen ganimetlerden dolayı yetkililer tebrik edilmiştir.

Kayıtlarda bol miktarda olan *Divan-ı Bosna Buyrulduları* daha çok kazası bulunan kadı, naip, müftü ve sair ulema bilumum kaptanlar, ağalar, Zabitler, turnacı başı ve iş erlerine yazılmıştır. Söz konusu buyruldularda askerin sevk ve idaresi, erzak ve mühimmat temini, kazalarda *harbe ve darbe kâdir ehl-i İslam dilaverlerinin, evamir-i hümayuna imtisal ve gayret-i İslamiye muktezasınca uğur-ı din ve Devlet-i 'Aliyye* için cepheye sevkleri istenmektedir. Ayrıca *reaya ve efrad-ı zimmi,* serhatlerde hizmet etmeleri mukabilinde kendilerine *inam-ı ferevân* olunacağı belirtilmiştir.

Malum olduğu üzere, I. Abdülhamid Osmanlı'da en fazla hatt-ı hümayun, ferman ve hüküm yazan padişahlardan biridir. 52 numaralı Mostar Şer'iyye'ye yansıyan bu belgelerin ilki Evail-i Zilkade 1201 / 10-20 Ağustos 1787, sonuncusu ise Evail-i Rebiülevvel 1203 / 1-10 Ocak 1789 tarihine denk gelmektedir. Söz konusu sicilde bulunan ve inceleme konumuz olan I. Abdülhamid dönemine ait hükümlerin kapsadığı zaman süresi, 16 ay 18 gündür.

16 ayı aşkın bir zaman zarfında yapılan yazışmalar, o dönem için Bosna'da seferberliğin ilan edildiği anlaşılmaktadır. Ancak elde edilen bazı başarılar neticesinde askerin elde ettiği ganimetleri alarak evlerine döndüğü de ifade edilmektedir. Bunun üzerine Bosna Beylerbeyi Vezir Ebubekir Paşa, yetkililerden bu kaçışlara mani olunması hususunda talepte bulunur.

52 Numaralı Mostar Şer'iyye Sicilinde Bulunan Bazı Hatt-ı Hümayun, Ferman, Hüküm ve Divan-ı Bosna Buyruldu Özetleri

Syf	Tarih	Telhis / Özet
4b	Evail-i Za. 1201 10-19. 8. 1787 Hüküm	el-Muhtâssûn tahrir-i 'inayet-i meliki'l-mu'ayyen Rumeli (ilk satırın yarısı silik) el-kuzzat ve'l-hükkâm, sair kuzzat ve nüvvap, bilcümle zabitana yazılan hükümdür, Yapılan *akd-i mecalis-i şûra* sonucunda Moskov üzerine sefere çıkılmasına dair Şeyhülislam müfti-i enam ve bilumum ulema tarafından ittifakla fetva verildiği ifade edilmiştir. Davutpaşa'da bulunan ordunun, Edirne ovasına geldiğinde ordunun erzakı vs. giderlerinin karşılanması bildirilmektedir. Ayrıca hükmün gönderildiği Rumeli, Bosna Hersek, Mostar ve sair vilayet ve kazalarda bulunan *Dergâh-ı mualla müteferrika ve çavuşları, gedüklüleri* ve sairenin Edirne sahrasında bulunan orduya gerekli olan zahire ve sair ihtiyaçları için gayret göstermeleri talep edilmektedir. Bu konuda hızlı hareket etmeleri özellikle belirtilmiştir.
5a-b	Evasıt-ı Z. 1201 29. 8. 1787 Hüküm	Rumeli'nin orta kolunda bulunan mevali, kuzzat, hükkâm, nüvvap, bilcümle zabitan ve iş erlerine hükümdür, Ruslar üzerine yapılan sefer her tarafa ilan edildiği bildirilmektedir. Söz konusu yerlere kaza ve ona bağlı karyelerde reayadan hiç kimsenin Moskovluya (Ruslara) mal, yiyecek erzak ve saire yardıma ve onlara meyle müsaade edilmemesi istenmektedir. Ayrıca O yerlerde Kocabaşıları görevlendirilerek onlara (Ruslara) mütemeyyil olmaları engellenmeli. Bu konuda sarayın da bilgilendirilmesi istenmektedir.
6b	Evail-i Z. 1201 17. 8. 1787 Hüküm	Yukarıdaki hüküm gibi bu da Rumeli'nin orta kolunda bulunan mevali, kuzzat, nüvvap, bilcümle zabitan ve iş erlerine hükümdür, Rusya'nın Kaynarca Antlaşmasına (21 Temmuz 1774) atıf yapılarak, *Moskov keferesi Kaynarca Muahedenamesinde 'ahidnamelere derc ettirdiği ebvâ'-ı şerait-i mekruhe zımnında iktisab eylediği temettüat ve menafi'a kanaat etmeyüb mücerred zamirinde merkuz fesedatı icra içün Kırım'ı tahrik ederek, tenkihname namıyla Aynalıkavak'da tertib ettirdiği muahedeye* (21 Mart 1779) *dahi Devlet-i Aliyye'ye Müslimîne enva-ı mazarratı muceb nice mekruh şartlar derc etdirüb…* diyerek seksen bir maddeyi içeren daha fazla ticari imtiyazlar elde etmeye çalışmaktadır. Rusya'nın İstanbul elçisi ise Yedi Kule zindanına atılmıştır. Rus Mareşal Potemkin altmış bin askerle hududa sevk edildiği bilinmektedir. Hükümde asıl maksadın *Kırım hıttası olduğundan…* ve *Kırım Rusyalunun olmak üzere…* Rusların yapmış oldukları askerî yığınaklardan dolayı onlara karşı savaş ilan edildiği bildirilmektedir. Rusların Kırım, Özi, Kılburnu ve sair yerlerde anlaşmaya mugayir olarak yaptıkları faaliyetlerden bahsedilmektedir. Sefere çıkan orduya her türlü yardımın yapılması tembih edilmiştir. Söz konusu hükmün hemen altında Sadrazam Yusuf Paşa'nın serdar-ı ekrem olarak aynı konulara işaret ederek on satırlık bir mektubu da yer almaktadır.
7b	Selh-i Ca. 1202 8. 3. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu inha	Mostar, Blagay ve İstolaç kadılarına ve serdengeçti ağalarına, Turnâî Abdullah Ağa'ya buyruldu, Turnacı başının adı geçen kazalarda bayraklarını açmaları istenmektedir. Ayrıca söz konusu kazalarda bulunan serdengeçti ağalarının erzak ve mühimmatlarını ikmal ederek tamamının bir an evvel Nova Kalesi'ne gitmeleri emredilmektedir. *Nova Kalesine irsal ve isal etdirmege ihtimam ve dikkat ve siz ki ağavat-ı muma-ileyhimsiz siz dahi derhâl hareket ve nefes akdem kal'a-i merkume vusul ve lühuka mübaderet birle ifa-yı levazım memuriyet. Ve bundan sonra … ihmal ve rehavet ve kusurunuz istima' olunmak lazım gelür ise cevaba kâdir olmayub mesul me'atib olacağınızı bilüb âna göre hareket etmeniz bâbında tekit ve isticalen Divan-ı Bosna'da işbu buyruldu tahrir…*
7b	19.Ca. 1202 26. 2. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Bâ hatm-i şerif Vali-i Bosna Ebubekir Paşa Bosna'da bulunan kaza kadılarına, naiplere, müftüler ve sair ulema, bilumum kaptanlar, ağalar, zabitler ve iş erlerine yazılan buyruldu: Nemçe (Avusturya) keferesinin nakz-ı ahd ederek hudutlara saldırması ve *müdafaa-yı 'adaya iktam-ı nam* etmek ve *muharebeye mübaşeret* için külliyetli *asker ve cephane ve mühimmat-ı saire zehayir ihracı buyurulması maruzatım ile rica olunur… cemi' kazalara ilan ve kâffe-i tevaif-i askeriye ve harbe ve darbe kâdir ehl-i İslam dilaverleri buyruldumuz ile iktiza eden serhıddat-ı mansurenin imdadları içün tayin olunmağın…* Ayrıca söz konusu kaza ve köylerinde mevcut

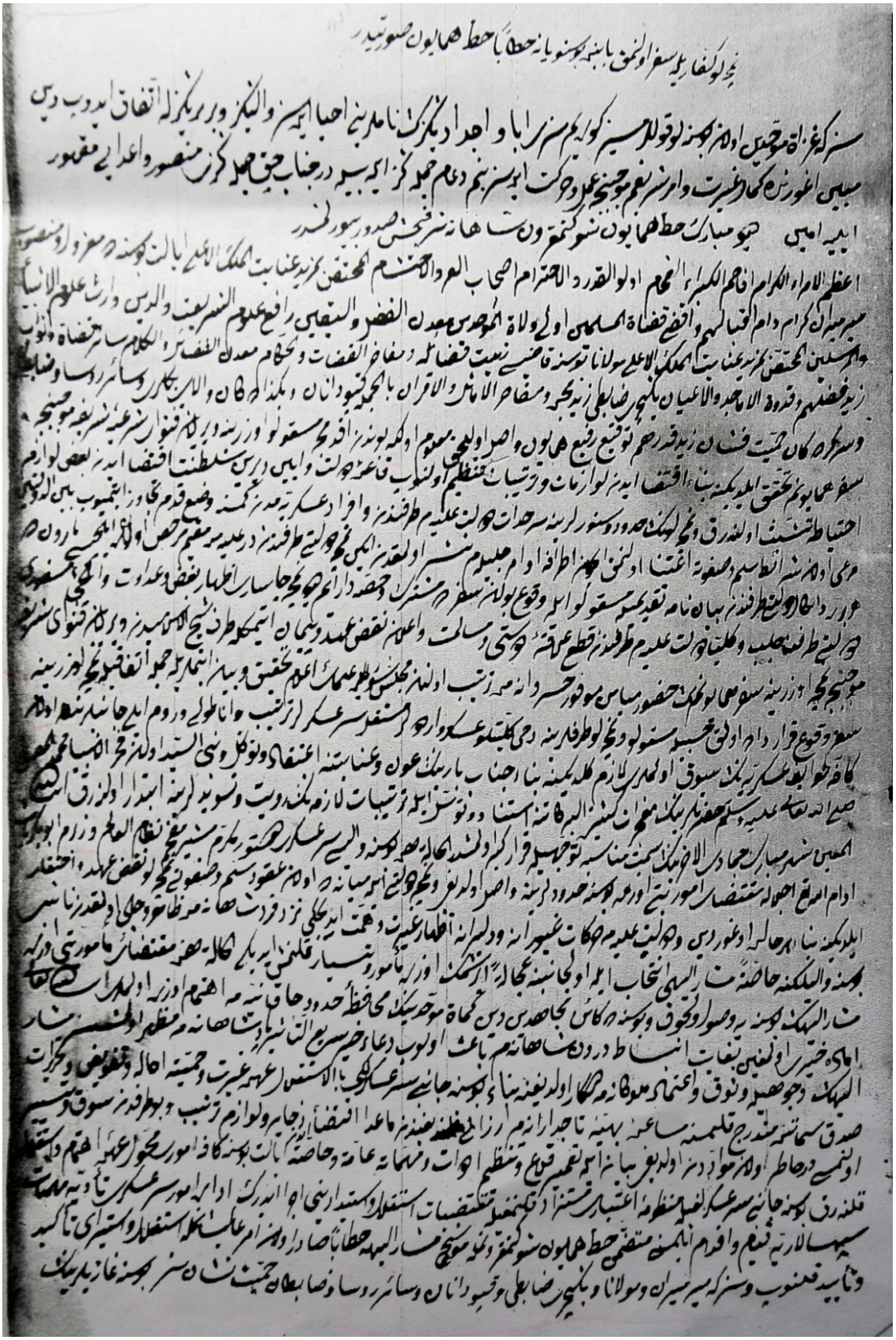
		…reaya ve efrad-ı zimmi… serhadlerde hizmet etmeleri mukabilinde kendilerine *in'âm-ı ferevan* olunacağı kaydedilmiştir.
7b/8a	Gurre-i C. 1202 11. 3. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Mostar, Blagay, Poçitel, İstolaç ve Lubin ayrıca *Mostar ve ol havalisinde bulunan Serdengeçtileri bayrak tertibine memur Ser-Turnâî Abdullah Ağa, kapudan, ağavat, zabitan, vücuh-ı ahali ve iş erleri*'ne hitaben yazılan buyruldu: Daha önceden tertip edilen Serdengeçtilerin bayrakları altında bulunan askerlerin ve diğer askerlerin bir an önce harekete geçip sınır kuvvetlerine imdada gitmeleri talep edilmektedir. Cümlelerden anlaşıldığı kadarıyla, daha önceden bildirilmesine rağmen harekete geçmeyen söz konusu askerlerin zaman kaybetmeksizin harekete geçmeleri özellikle Ser-Turnâîden istenmektedir.
8a	Gurre-i C. 1202 11. 3. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Mostar kadısı, müftü-i belde ve sair ulema ve zevi'l-ihtiram, o havalideki 'ayan, serdengeçti bayraklarını tertibe memur Turnâî Abdullah Ağa, Kapudan, Serdarî, ağavat, ve Zabitan, serdengeçti, alemdaran ve vücuh-ı ahali ve umumen ehl-i İslam dilaverlerine buyruldu; Nemçelü keferesinin o civarda Nova ve sair kalelere tasallutunu kırmak için tevakkuf ve ihmal edilmeksizin, *Mostar ve kazasında kâin harb ve darbe liyakat ve iktidarları müteayyen her ne kadar ehl-i İslam zafer-encam var ise nefir-i amm tarikiyle, gerek tertibine memur olduğun Serdengeçti bayrakların ve gerek bu defa matlup olunan nefir-i amm dilaverlerinin bilatevakkuf ihraç ve sevk ve tisyarlarına ihtimam ve dikkat…* bir an önce harekete geçmeleri istenmektedir.
8a	21 Ca. 1202 21. 2. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Lubin, İstolaç, Blagay, Lubuşka, Mostar ve bakiye-i Nova, İhlivne, Dumine, Novasil kadılarına, Kapudanlara, a'yan, zabitan ve iş erlerine yazılan buyruldu: Satılması yasaklanmış olan hayvanat, tereke ve zahirenin daru'l-harbe satış ve nakledilmemesine ihtimam gösterilmesi talep edilmektedir. Yukarıda gösterilen yerlerde bazı muhterikler ve bazı sakinlerin satışları ve bazı malların daru'l-harbe geçişlerini yaptıkları işitilmektedir. Zinhar bunlara tembih edilmesi ve buna uymayanların emtia ve hayvanlarına el konması talep edilmektedir. Ayrıca çiftçi ve celebkeşanın elindeki malların fiyatları da tespit edilerek alınması yoluna gidilmesi istenmektedir.
8b	8. Ca. 1202 15. 2. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Dumine, Bakiye-i İmoçka, Lubuşka, Mostar, Blagay, Poçitel, İstolaç, Lubin, Bakiye-i Nova vs. kadılarına, kapudanlara, ağavat ve zabitana ve ümmet-i Muhammed'e buyruldu; Nemçe keferesinin ***nakz-ı ahd*** ederek (2 Ca. 1202 / 9 Şubat 1788) tarihinde ansızın Devlet-i Aliyye sınırlarını geçerek ehl-i İslam'a tasallut olduğu ifade edilmekte. *Memleket-i Bosna'ya hücum ve iktiham-ı mübaşeret etmekle* (karşı koymak, göğüs germek) *cevanib-i erbaadan ilamat ve feryadnameleri müteakiben vürud ve her canibden imdât ve ianet taleb ve niyazend olmalarıyla…* bunlara topluca bir karşılık verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu durumda olan Müslümanların yardımına ve muavenetine koşmak farzdır. Özellikle Bosna dilaverlerinin her yerde yardıma koşmaları gerekir. (Tevbe suresi 5. Ayet yazılmıştır.) Burada Bosna'da Avusturya'ya karşı topyekûn bir seferberlik ilan edilmesi istenmektedir.
8b	13. Ca. 1202 20. 2. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Bâ hatm-i kebir Bosna Valisi Ebubekir Paşa Trebin, Mostar, İstolaç, Anufşete(?), Poçitel, Lubuşka, Gülüç(?) Hersek, …, …, kapudan, ağavat, zabitana buyruldu, ***Nakz-ı 'ahd*** ederek sınırlarda saldırıya geçen Nemçelü keferesi üzerlerine varılarak mazarratları defedilmesi gerekmektedir. Kaputanlar kalenizdeki askerleriniz bayraklarıyla seri'an ve acilen Bihke(?), İstiroviçe, Kropa(?) ve Nova kaleleri imdadına yetişmeleri istenmektedir. Başbuğ olarak İzvornik Sancağı Mutasarrıfı Mir-i miran Sabit Mehmed Paşa maiyetiyle mezkûr kalelerin imdadına gidilecektir. *Divan-ı Bosna'da memuriyetinizi havi işbu buyruldu tahrir ve ısdar* olundu.
8b-9a	14. Ca. 1202 21. 2. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Bâ hatm-i kebir Bosna Valisi Ebubekir Paşa Mostar, Blagay, Lubuşka, Poçitel, İstolaç Belgradcık kadılarına, ulema, sülaha, eimme, huteba, kapudanlara, ağavat, yeniçeri serdarları, zabitana, a'yan, iş erleri, ehl-i İslam ve ahaliye buyruldu, Nemçelü keferesinin işbu 2. Ca. 1202 / 9 Şubat 1788 tarihinde serhadda bulunan Gravişka(?), Nova ve İstiroliçe-i Atik kalelerine taarruza başlamıştır. Buradaki muhafızlara ve ümmet-i Muhammed'e imdat ve ianet cümle müminine fariza-i zimmettir. Sizler ki, bilcümle ehl-i İslam, askerî taifeler ve harbe ve darbe kâdir olanların hazır olmaları ve çağrıldığı zaman vakit kaybetmeksizin cepheye koşmaları istenmektedir.

9a	16. Ca. 1202 23. 2. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Bâ hatm-i kebir Ebubekir Paşa Vali-i Bosna [Bir önceki buyrulduda olduğu gibi, Bazı kazalara yazılan buyruldu.]
9a	13. Ca. 1202 / 20 Şubat 1788 Ariza	Maruz-ı devletleridir ki, Medine-i Saraybosna'da sakin ve mutavattın eşraf ve 'ulema ve Dergâh-ı Âli ve yeniçeri zabitanı ve ağavatı ve bilcümle vücuh-ı ahali meclis-i şer'de takrir-i kelam edüb 'adâ-i din u Devlet-i 'Aliyye Nemçe keferesi ***nakz-ı ahde*** her taraftan Eyalet-i Bosna'ya hücum ve on beşden mütecaviz kılâ'-i padişahiyi külliyetlü top ve humbara ve asakir-i kesiresiyle muhasara ve tazyik etmeleriyle bi-'inayetillahu teala mukabele-i 'adâ-i din-i duzeh-i karin için mukaddema 1150 (1737) tarihinde hücum eylediği vakitde tertib olunduğu müsillü bu defa dahi serdengeçti bayrakları tertibi intiha-i serhadd-i İslamiyede vaki' Nova Kalesi imdadına 'aceleten ve müsaraaten yetişmek üzere ve beher bayrağı kâmilen yüz yirmişer nefer kaide-i kadime-i meriye olarak ve üzerlerine muhtarı olan içlerinden bir ağa baş ağası tayin olunub bir an akdem ihraç olunmaları şartıyla Mostar'da altı aded ve Blağay'dan bir aded ve İstoliça'da üç aded serdengeçti bayrakları küşâd ettirilmesine izn-i alileri süduru ve husus-ı mezbur ocaklı ağavatı kullarından birisi mübaşir tayin ve şurut-ı meşruha ile asker-i mezkûre bir an akdem ihraç ve zikr olunan Nova Kalesi imdadına aceleten ve müsaraaten sevk ve tesyir etdirilmesi bi'l-ittifak istirham olunduğu bi'l-iltimas huzur-ı devletlerine ilam olundu. el-emru li-hazreti min'l-emr hurrire 13 Ca. el-Abdu'd-dâ'î şeyh-zâde Sunullah el-kadi bi-Medine-i Saraybosna Bende el-Hac Yahya Ağâ-yı Bosna hâlen. Kayd (tarihi) fî 19 Ca. 1202 / 26 Şubat 1788
9a	19. Ca. 1202 26. 2. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Mostar, Blagay ve İstolaç kadıları, Yeniçeri serdarları, Serdengeçti, Alemdaran ve Ocak ihtiyarlarına yazılan buyruldu. Nemçe keferesinin Nova Kalesine tasallutu dolayısıyla, kalenin müdafaası için Yeniçeri dilaverlerinden on adet Serdengeçti bayraklarını açması talep edilmektedir. Ayrıca Nova Kalesi yardımına ulaşabilmek için Ser Turnâî Abdi Ağa'nın tayin edilmesi ile bir an evvel hazırlıklarını tamamlayarak yardıma gitmesi istenmektedir.
10b	25. Ra. 1202 4. 1. 1788 Ferman	Eyalet-i Bosna Ebubekir Paşa'ya ihsan olundu ki vezaret fermanı suretidir. Düstur-ı mükerrem müşir-i mefham nizamu'l-âlem müdir-i umur-ı cumhur bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehami'l-enam bi'r-reyi's-sâib memhed-i bünyâni'd-devle ve'l-ikbal müşeyyed-i erkâni's-saade ve'l-iclali'l-mahfuf bi-sunuf-ı 'avatıfi'l-meliki'l-a'lâ sâbık Selânik ve … sancaklarına mutasarrıf ve Varna muhafızı olan İbrahim Paşa-zâde vezirim Ebubekir Paşa edâmallahu teala iclalehu tevki'-i refi'-i hümayunuma vasıl olacak malum ola ki, sen vüzera-i 'izamımın yarar ve namdarı ve vükela-i mehammin umur-ı din ve kâr-ı güzar ve şehamet-i şiarı' olub her vecihle müstehak-ı 'inayet ve şayeste-i 'atufet olduğun ecelden hâliya hakkında mezid 'inayet-i 'aliyye-i şahane ve mezid re'fet-i seniyye-i padişahanem zuhura getirilüb işbu bin iki yüz iki senesi şehr-i Rebiülevvelinin yirmi beşinci (4 Ocak 1788) gününde şeref-yafte-i sudur olan hatt-ı hümayun-ı şevket-makrunum mucibince Hersek Sancağı ilhakatıyla 'avatıf-ı 'aliyye-i mülukânem 'avarıf-ı behiyye-i hüsrevanemden Bosna Eyaleti sana tevcih ve 'inayet edüb ilamatıçün tayin olunmuştur. Buyurdum ki hatt-ı hümayun 'inayet makrunumla sâdır olan ferman-ı celil-i şanım mucibince tehir ve tevakkuf olunmayub 'aceleten varub zikrolan Bosna Eyaletine Hersek Sancağı ilhakıyla mutasarrıf olub zabt u rabt-ı memleket ve himayet ve siyanet-i kul ve raiyyet babında ve def' ve ref'-i te'addiyat ve mezalim ve emr-i muhafazada ve sair fermanımız olan hidemat-ı 'aliyyemin eda ve … ve tekmiline bezl-i iktidar ve sa'y-i bî-şumar eyleyüb min ba'd fukara-i ra'iyyet ve sükkân-ı vilayet ve … memlekete ber-vechiyle zulm ve te'addi ve tecavüzden be-gayet ihtiraz ve ictinap üzere olasız şöyle bilesiz 'alemet-i şerihime itimat kılasız. Tahrîren fî'l-yevmi'l-hâmis ve'l-'işrîn min şehr-i Rebiülevvel sene isnâ ve mieteyn ve elf (4 Ocak 1788). Kad vasala ileynâ ve kuyyide hunâ fî 13 R. 1202 / 22 Ocak 1788 Kostantiniyye

12a	Evail-i Ca. 1202 8. 2. 1788 Hüküm	Bosna eyaletinde bulunan kale kapudanları, yerli ağalar, alay beyleri, bilcümle zabitan, vücuh-ı ahali, iş erleri ve ehl-i İslam'a gönderilen hüküm; Devlet-i Aliyye ile Rusya muharebesinde Avusturya Rusya ile ittifak ederek Osmanlı sınırlarına tecavüz etmiştir. Ayrıca Avusturya İstanbul'da bulunan elçisini geri çekmiştir. Tüm sınırların özellikle de Bosna'da bulunan kalelerin savunması için bir nevi seferberlik ilan edilmiştir.
14a-b	Evasıt-ı Ca. 1202 22. 2. 1788 Hüküm	Bosna Valisi ve Bosna canibi Seraskeri Vezir Ebu Bekir Paşa'ya hüküm; Ruslarla yapılan savaş üzerine, Avusturya Devleti de Ruslarla birlikte hareket ederek Osmanlı Devleti'ne saldırmaya başladılar. Bunun üzerine Anadolu ve Rumeli'ndeki askerleri Moskov ve Nemçeliler üzerine gönderdim. Bu işi en güzel bir şekilde yapacağına inandığım *"… Bosna Valiliğine hasseten seni intihap ile ol caniblere erişmek husus-ı evamir-i 'aliyyem ile tekit ve işar olunmuştur…, müddet-i seri'ada Bosna'ya erişüb ifa-yı mukteza-yı memuriyete kıyam ve Bosna'da kâin mücahidin-i din ve gâh mevcudunun mukteza-yı hudud-ı hakaniye…"* Başta Bosna hudutlarına musallat olan Avusturya'yı geri püskürtmek ve Bosna'nın işlerini yoluna koymak amacıyla ve geniş yetkilerle Vezir Ebubekir Paşa'nın Bosna Valisi olarak atanması hakkında uzun bir hükmüdür.
14b/15a	Evasıt-ı Ca. 1202 15. 2. 1788 Hatt-ı Hümayun	*Nemçelü küffarıyla sefer olunmak babında Bosnaviyane hitaben hatt-ı hümayun suretidir.* *Siz ki guzzât-ı muvahhid olan Bosnalı kullarımsız. Göreyim sizi aba ve ecdadınızın namlarını ihya edesiz. Valiniz ve birbirinizle ittifak edüb din-i mübin uğrunda kemal-i gayret ve emr-i şerifim mucibince amel ve hareket edesiz. Benim duam cümleniz ile sebile-i der-cenab-ı Hakk cümlenizi mansur ve 'adâyı makhur eyleye âmin.* Mir-i miran-ı kiram, Bosna Kadısı, sair kadı ve naipler, yeniçeri zabiti, bilcümle kapudanlar, beyzadegân alay beyleri, sair rüesa-i zabitan ve sergerdana gönderilen hüküm; Bu hükümde padişah Bosna halkından ve yetkililerden Avusturya karşısında mücadelede sebat etmeleri ve bütün imkânlarını kullanarak mücadeleye devam etmeleri ısrarla talep edilmektedir. Hükümde ayet ve hadislerden düşmanla mücadele hususunda deliller getirilmekte ve aba ve ecdatlarına layık birer kahraman olmaları tavsiye edilmektedir. Nemçelilerin Rusya ile ittifak ederek, Osmanlı hududuna tecavüz etmeleri karşısında Bosnalıların Serdar Ebu Bekir Paşa etrafında birleşerek düşmana karşı koymaları talep edilmektedir. Ayrıca halktan yetkililerin emirlerine uymaları tavsiye edilmektedir. İhtiyaç duyulan erzak ve levazımatın da tedariki hususunda tembihatta bulunulmaktadır.
15a	2. C. 1202 10. 3. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Mostar Kadısı, müfti-i belde ve sair ulema, kapudan, ağavat, zabitan, ocaklu ihtiyarlar, vücuh-ı ahali ve kâffe-i ehl-i İslam gazilerine inha olunur ki; Avusturya ordusunun Osmanlı Devleti sınırlarına tecavüz ettiği ve bazı kaleleri işgale zorladığından bahsedilmektedir. Bu tecavüzlere karşı, daha önceki hükümlerde de söz edildiği üzere, bulunduğunuz yerlerde harp ve darbe kâdir olan ehl-i İslam dilaverlerini toplayarak başlarına da bir işe yarar ve muktedir bir sergerde tayin edilerek bir-iki gün içinde cepheye gönderilmesi talep edilmektedir. Diğer hükümlerde olduğu gibi, *gaza* ve *cihat* vurgusu yapılmıştır. Bununla beraber, *…Cümlenin malumu olan mevaddan olmağın evamir-i hümayuna imtisal ve gayret-i İslamiye muktezasınca uğur-ı din ve Devlet-i 'Aliyye'de…* diyerek cepheye gitmenin ve düşmanla savaşmanın İslami bir gayretin gereği olduğu ifadeye çalışılmıştır.
19b	22. N. 1202 26. 6. 1788 Ferman	Düstur-ı mükerrem, müşir-i mefham, nizâmu'l-âlem, müdebbir-i umur-ı cumhur, bi'l-fikri's-sâkıb, mütemmi-i mehammi'd-devle bi'r-reyi's-sâib, … bünyani'd-devle, ve'l-ikbâl ……. Bosna Valisi ve Ser-askeri vezirim Ebubekir Paşa … tevki'-i refi'-i hümayun vasıl olıcak malum ola ki; Fermanda Rusyalu üzerine ve Nemçelü üzerine Serdâr-ı Ekrem Yusuf Paşa'nın görevlendirildiği ifade edilmektedir. Ordunun Sofya sahrasında konakladığı belirtilmiştir. Ordunun ihtiyacı olan levazımat, erzak ve mühimmatın temin edilmesi istenmiştir. Daha sonra oradan hareketle Niş Sahrası'na geçeceği bildirilmiştir. Nemçelünün nakz-ı ahde ederek bölgede yağmagerliklerde bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, Moskov seferi Ser-askeri Vezir Zihneli Hasan Paşa, Eflak canibi Başbuğu Vezir Süleyman Paşa, Vidin Ser-askeri Vezir Hasan Paşa, Rumeli

		Valisi Ser-asker Vezir Feyzi Süleyman Paşa ve bunlarla beraber ordu da iki üç koldan hücumla, sen de Bosna Valisi (Ebubekir Paşa) de bulunduğu yerden düşmana hücum belirtilmektedir. Memleket kalelerinin muhafazası talep edilmektedir.
21a	15. Za. 1202 17.8.1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Bâ hatm-i kebir Ebu Bekir Paşa Ser-asker-i Bosna Şeriât-şiar Dumine ve Lubuşka ve Mostar ve Blagay ve Poçitel ve İstolaç ve Lubin kadıları efendiler ve sair ulema-yı salihîn zîde fadluhum. Ve fahru'l-emasil ve'l-akran kapudanan ve ağavat ve zabitan ve vücuh-ı ahali ve iş erleri ve kâffe-i ehl-i İslam gayretkeşleri ve 'amme-i ümmet-i Muhammed din karındaşları zîde kadruhum inha olunur ki; Düşman-ı din olan Nemçe keferesi nakz-ı 'ahde eyledükden berü Dobiçe Kalesi'ne taarruz ve merreten ba'de uhra hücum ve muhasarasına ikdam etdiklerinden başka çend rûz mukaddemce su-i kasd ve külliyetlü tedarik ve cemiyet ile Dobiçe havalisinde pür-vikaye 'ubur ve kale-i mezkûru cevanib-i erbaadan hasar ve tazyik ve eyadi-i İslamiyandan nez' ve ahzına musırr olduklarından naşi maiyyetimizde mevcut olan asakir-i İslam ile mütevekkilen 'ala'l-Allahu teala hareket ve kale-i merkume havalisine gelüb düşman-ı din ile küllü yevmin mukabele ve muharebe olmakdan hâlî olmayub ancak düşman-ı din hezelehumullahu teala ecmain kesret üzere olmağla bi-'avn-i Rabbani müdafaa ve cemiyetlerin tefrik ve temzik içün bilad-ı İslamiyeden sunuf-ı askeriye ve 'umumen elleri kılıca kâdir ve harb ve darbe muktedir olan ehl-i İslamın cümlesini ihrac ve yer ve yarağurdan sevk ve tesyirleri emr-i vacibi'l-ihtimamdan olduğuna binaen bir an ve bir dakika durmayub kaza ve nevahilerinizden mukaddem ve muahhar matlup ve mürettep olan asakirden gerüye kalmış var ise bila tevakkuf ihrac ve anlardan maada Allah'ı seven ve Resul'ünü bilen ve dava-yı İslamda olub Müslüman olan cünud ve muvahhidini 'umum üzere yerlerinden tahrik ve asakir-i İslam imdadına erişdirmek içün orduyı Bosna'ya sevk ve tesyir ve isallerine sarf-ı mukarreret ve bir ferde tekâsül ve rehavet itdirmeyüb ve hatır ve gönüle riayet etmeyerek bila himaye serian ehl-i İslam dilaverleri ihrac ve din karındaşları imdadına erişdirmege ihtimam ve dikkat eyleyesiz zira duracak vakit değildir maazallahu teala küllü yevmin muharebe üzere olan asakir-i İslama edna mertebe zaaf ve fütur iras etmek lazım gelür ise hâl müşkil olub cevaba kâdir olmayacağınızı muhakkak bilesiz ana göre hareket ve bir dakika mukaddem gelüb yetişmeğe gayret ve iğmaz ve tegafülden tehaşi ve mübaadet eylemeniz babında Divan-ı Bosna ve canib-i ser-askerîden işbu buyruldu tahrir ve ısdar ile irsal olunmuşdur inşallah vusulünde gerekdir ki ber-minval-i muharrer hareket ve hilafından hazer ve mücanebet ve muceb-i buyrulduya amil olasız. Fî 15 Za. 1202 / 17. 8. 1788 (varış ve kayıt tarihi 23 Za. 1202 / 25. 8. 1788) Merkum buyruldu mucibince tekrar isticali havi buyruldu sâdır ve varid oldu. Fî 18 Za. 1202 / 20. 8. 1788 (varış ve kayıt tarihi 24 Za. 1202 / 26. 8. 1788)
21b	20. Z. 1202 21. 9. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Mostar, Blagay, Poçitel, İstolaç, Lubin, Nevesin, Çerniçe ve bakiye-i Nova kadılarına ve bilcümle ulema, sülaha, eimme, huteba, zabitan, vücuh-ı ahali ve kâffe-i ehl-i İslam din kardeşlerine inha; Düşmanın Osmanlı topraklarını saldırmaları ve *Eyalet-i Bosna'ya vâki' olan su-i kasdleri ne vecihledir, asakir-i İslam ne mertebe imdada muhtaçtır, külliyetlü asakirin 'aceleten gelüb ordu-yı Bosna'ya yetişmeleri… kerrâr u merrâren buyruldumuz her tarafa neşe edilmeli. Umumen elleri kılıca kâdir ve harb u darbe muktedir olan ehl-i İslam bir dakika durmayub seri'an vusul ve luhuka müsaraatları akdem-i umur-ı diniyeden idügü 'ayan olmuşken bazı kazalarda henüz bir fert zuhur etmeyüb ve bazen bin adam vürudu melhuz olan kazadan otuz kırkar adam gelüb anlar dahi üçer beşer gün durub durmaz gerüye avdet firara yüz tutub…* bunu fırsat bilen düşman da İslam mahallerine saldırmaya başlamıştır. Tobiçe (?) Kalesi, Nova ve Gravuşka kalelerinin düşman eline geçtiği ifade edilmektedir. *Gaflet ve ihmal olunursa maazallahu teala memleket elden gidüb pâmâl-ı a'dâ olunca kıla' ve buka' ve emsâr…* düşman eline geçeceği açıktır. *Müslüman olan dünya ve ahirette necat ve selamet hâlini isteyüb gadab-ı ilahî ve gada-ı ateş-bar-ı hazret-i cihandariden zerre denlü havf ve haşyet eden müminler bir lahza durmayub harb ve darbe kâdir olanların* umumen ordu-yı Bosna'ya iltihak etmeleri emredilmektedir.
23a	3. S. 1203 3. 11. 1788 Divan-ı Bosna	Mostar Kadısı, kapudan, zabitan ve iş erlerine inha olunur ki; Bosna'da toplanan *cünud-ı muvahhidîn tayinatları* için gemilerle gönderilen beksimet, hınta (buğday) ve şa'irin (arpanın) Dubrovnik İskelesi'nde

	Buyruldusu	nakledilmeyi beklediği ifade edilmektedir. Söz konusu erzakın bir an evvel, Bosna Eyaleti ve kazalarına dağıtılan üç yüz elli adet kamur beygirleri ile bir kamurcu başkanı tayin ederek taşınması talep edilmektedir. Her bir hınta hamlinin yüz vukiyye olduğu ve bunların bir an önce Travnik Kalesi'ne nakledilmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır.
27a	16. L.1202 20. 7. 1788 Ferman	Dubrovnik İskelesi'nden Bosna'ya kadar yol üzerinde olan kazaların kadılarına ve naiplerine, a'yan-ı vilayet ve iş erlerine gönderilen hüküm; Dersaadet'ten gönderilen, top gülleleri, beş yüz kantar barut ve cephane gibi bazı mühimmatın ilgili yerlere hızlı bir şekilde ulaştırılması hakkında.
27a	21. M. 1203 22. 10. 1788 Ferman	Bosna ve Valisi bi'l-istiklal Ser-askeri vezir Ebubekir Paşa, Bosna Kadısı, Yeniçeri Zabiti tevki'-i refi'-i hümayun vasıl olacak malum ola ki; Fethü'l-İslam sahrasında bulunan ordu-yı İslam, Vidin karşısında Eflak yakasında ilerleyen Sivas Valisi Vezir Hasan Paşa altı bin civarında kefereyi esir etmiştir. Fermanda ifade edilen, kefere tüccarlarının bol olduğu bir merkezde yapılan baskın sonucu çeşit çeşit emtia, rengârenk kumaşlar, nukud-ı bî-şimar, avane-i sim (gümüş kaplar), nice nice hazineler, birçok köle ve saire elde edilmiştir. … *Bu gazâ-yı ekberde dest-i guzzata giran mal-ı ganaim ve nukud, istirkâk* (köle, esir), *olan niçe gulam ve kenîzin ve iğtinam olunan ağnam ve devâbb ve mevaşi ve hayvanat-ı saire nâ madud ve hadden efzun olduğundan Tuna'nın kilid-i azimi olan İnlik dedikleri mahallin … ba'de't-teshir birkaç yüz 'inde küffar mekûlat ve meşrubat ve levazımını baliğen mâ belağa celb ve istihsar ile … … işbu beşaret ve tütûh cümleye iş'a ve ilamat ve meanid-i din-i mübin olan Nemçe keferesi ve Moskov keferesinin kahr u tedmîrleri…* [Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız, Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789) Taylesanizâde* Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, Haz, Feridun M. Emecen, İstanbul 2003, c. I, s.349-351.]
29a	Evasıt-ı L. 1202 14-24. 7.1788	Bosna Valisi Ebu Bekir Paşa'ya gelen ibkâ fermanın suretidir; Bosna sancağına Hersek sancağının ilhak edildiğine dair ferman.
31b	13. Ra. 1203 10. 12. 1788 Divan-ı Bosna Buyruldusu	Mostar ve Blagay kadılarına, kapudan, ağavat, zabitan, vücuh-ı ahali ve iş erlerine inha olunur ki; Bilad-ı İslamiyeden ecnas-ı zehair ve hububat ve hayvanatın daru'l-harb tarafına nakli, imrarı ve satışı daha önceden de bildirilmiş olmakla beraber yasaklanmıştır. Özellikle tasrih edilen isimler: koç, koyun, sığır ve sair hayvânat, roğan, asel, şem' ve bunun emsali mekûlat ve hububatı daru'l-harb tarafına alenen nakl ve satmaları ibadullahın ve özellikle de fukaranın sıkıntı çekmesine sebep olacaklardır. Ayrıca Avusturyalı üzerine yapılan sefer sebebiyle, bu gibi mekûlata çok daha fazla ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca her zamankinden daha fazla bu konuya dikkat edilmesi istenmektedir. Ehli İslam'dan ve reayadan bu işlere cesaret edenleri yakalayarak Divan-ı Bosna'ya sevk ederek gerekli tedibatın yapılması istenmektedir.
32a-32b	Evail-i M. 1203 2-11.10.1788 Ferman	Bosna kadısı, Eyalet-i Bosna'da vâki' sair kuzzat ve nüvvap, bilcümle kılâ' kapudanları ve sair zabitan, ve ağavat ve sagir ve kebir iş erleri ve söz sahipleri ve bilcümle ehl-i iman gayretkeşlerine hüküm; Askerlerin kazandıkları zaferler ve elde ettikleri ganimetler belirtildikten sonra Bosna gazilerinin aba ve ecdadına layık cengâverler olduğu ifade edilmektedir. Nemçeli keferenin Bosna hududuna tecavüz etmesi sırasında sizlerin göz yumması, tekasül göstermesi gaflet ve hamakat olup, Bosnalının nam ve şanları berbad ve bed-nam eylemek reva olmadığı ifade edilmektedir. Bundan dolayı darb ve harbe gücü yeten herkesin cepheye gitmesi emredilmektedir.
32b	Evail-i Ra.1203 3. 1. 1789 Ferman	Bosna Valisi Vezir Ebu Bekir Paşa'ya; İstanbul'da kiralanan müstemen sefineleriyle gerekli olan yardım gönderilmiştir. Gönderilenler arasında buğday ve saire zahirenin Dubrovnik iskelesine ulaştığı ve arada ambarlara konduğu bildirilmektedir. Ancak Bosna tarafına sevk edilmeyen zahirenin mahzenlerde telef olma ihtimali kavidir. Bundan dolayı söz konusu zahirenin bir an evvel Bosna'ya sevkini sağlanmasını temin edilmesi istenmektedir. Sevki tamamlandıktan sonra da rikab-ı hümayuna bildirilmesi istenmektedir.

Belge I, I. Abdülhamid'in Bosna halkına gönderdiği 15 Şubat 1788 tarihli Hatt-ı Hümayun. Mostar ŞS, no, 52, s. 14b-15a.

Harita I, XVII. Yüzyılda Bosna Eyaleti İdari Birimleri. Ali Coşkun, A. Sivridağ, Heyet, *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü,*Türküye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 8, İstanbul 2020.

Kaynakça

Aktepe, Münir. "Abdülhamid I*". İslam Ansiklopedisi*. C. 1, İstanbul: TDV Yay**.,** (1988), 213-216.

Beydilli, Kemal. "Küçük Kaynarca Antlaşması". *İslam Ansiklopedisi*. C. 26, Ankara: TDV Yay**.,** (2002), 524-527

Beydilli, Kemal. "Yaş Antlaşması". *İslam Ansiklopedisi*. C. 43, İstanbul: TDV Yay**.,** (2013), 343-347.

Câbî Ömer Efendi. *Câbî Târihi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sânî) Tahlîl ve Tenkîdli Metin*, c. I. Haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara, 2003.

Coşkun, Ali ve Sivridağ, A. Heyet. *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü,* İstanbul: Türküye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 8, 2020.

Çınar, Ali Osman, "Mehmed Emîn Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîhi", c. I. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , İstanbul 1999,

Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi.* c. 4. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.

Gökbilgin, M. Tayyib**.** *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi,* İstanbul: İst. Ün. Ed. Fak. Yay., 1979.

Gölen, Zafer. *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2010.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik),* Ankara Türk Tarih Kurumu Yay., 2018.

*Mostar Şer'iyye Sicili (ŞS),*nr. 52.

Mustafa Nuri Paşa. *Netâyicü'l-Vukû'ât, Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi,* c.I-IV. Haz. Yılmaz Kurt. Ankara: Birleşik Yay., 2008,

Sarıcaoğlu, Fikret. *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789).* İstanbul: TATAV Yay., 2001.

Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789) Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi.* , c. I.Haz, Feridun M. Emecen. İstanbul: TATAV Yay., 2003.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi.* c. IV, böl. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1988.

Summary

The Ottoman Empire went through one of the most troubled periods at the end of the 18th century. Especially Abdulhamid I's last four years coincide with a very difficult time. Some historians even consider this period as the Long Four Years of Istanbul (1785-1789).

The Treaty of Küçük Kaynarca, signed on 21 July 1774, did not actually please either Russia or the Ottoman State. As Russia sought to make greater gains, the Ottoman State was deeply occupied with recapturing the territory it had lost. Thanks to the mediation by France, The Treaty of Aynalıkavak was signed as a result of the negotiations held in Aynalıkavak Pavilion in Istanbul on March 21, 1779, without leaving room for a war after the Ottoman-Russian tension. In fact, this treaty did not satisfy the Ottoman State. However, since the Ottoman State was seeking to innovate in a number of military areas during this period, it had no much choice to object to the agreement.

Because of her endless ambitions, the Russian Tsarina Katarina II agreed with Austria against the Ottoman State. Thus, she initiated the Russian Project aimed at destroying the Ottoman State. Abdulhamid I was forced to wage war against both states. Fighting on two fronts, the Ottoman Empire had to both reinforce the army it had sent to the front and observe such logistical needs of the Army, as ammunition and supplies.

As a matter of fact, only the Austrian front is discussed in the context of the Mostar Sher'iyye register number 52, and around seventy documents are examined in the register. Some of these documents are imperial decree, edicts and provisions sent from Istanbul to the Bosnian Governorate and to some other interested parties. Other documents, which are the majority, consist of orders written from the provincial court (Divan-ı Bosna).

As it is known, Abdulhamid I was one of the sultans who wrote the most calligraphy, ferman and ruling in the Ottoman Empire. Of the documents reflected in the Mostar Sharia number 52, the first one is dated to 10-20 August 1787, and the last is dated to 1-10 January, 1789. The period covered by the provisions of the period of Abdulhamid I, which is on the record in question and the subject of our study, is 16 months and 18 days.

In the both the documents sent from Istanbul and the decrees written from the Court of Bosnia, it was insistently emphasized that the Austrians who broke the treaty attacked the borders and the Muslims living along the border were harmed. These records, which are over seventy, writings sent from Istanbul encouraged state officials, ulama, notables of the people, Muslim people and even non-Muslims in Bosnia to defend their homeland against the enemy. In addition, the officers were requested to act quickly and precisely in the provision of ammunition

and provisions of the army. However, it was required not to sell food, supplies and other commodities to enemy countries and not to be allowed to incline them.

The Divan-i Bosna Decrees, which are abundant in the records, are mostly written to the qadi, qadi deputy, mufti and other clergy, sailors, landlords, police officers, chief of recruiting teams and businessmen. In these orders, the dispatch and administration of the soldier, the supply of supplies and ammunition, young Muslims who are able to fight in accidents are requested to be sent to the front for religion and the state in accordance with the sultan's orders and in accordance with the effort of Islam. It is also stated that Muslims and non-Muslims will be given blessings in exchange for their service in the serhads.

From these correspondence conducted over a period of more than 16 months, it is understood that mobilization was declared in Bosnia at that time. But as a result of some achievements, it is also stated that the soldier returned home, taking the spoils obtained. Bosnian Governor Vizier Abubekir Pasha is asked by the authorities to prevent these escapes.